

על החמור, או כשהוא עומד בשדה ומתפלל.⁸³ חכמים בני דור החורבן מוסרים מסורות שונות של נוסחאות תפילה מקוצרות למהלך בדרך במקום סכנה ואיגו יכול להפסיק ולהתפלל תפילה שלימה.⁸⁴

פעמים ביום היה אדם אוכל: סעודה קצרה בבוקר וסעודת היום בערב. לאוכל היה אדם נוטל ידיו. בידוע מוסרים האוונגליונים הסינופטיים על מינהג ישראל ליטול ידים לפני הסעודה. במרקוס אף מודגש "כי הפרושים וכל היהודים לא יאכלו בלתי אם רחצו ידיהם", מכוחה של "קבלת זקנים".⁸⁵ כמה חוקרים ביקשו לראות את עניין נטילת ידיים לישראלים — ולא לכוהנים בלבד — ולאכילת חולין, כחידוש שנתחדש לאחר החורבן, ומכוח הנחה זו אף ביקשו לראות את המסורות באוונגליונים כמאחרות,⁸⁶ אולם הנחה זו מוציאה ממשוטן מסורות והלכות רבות מימי הבית המדברות בדיני נטילת ידים ובמעשים שקשורים בנטילת ידיים.⁸⁷ ייתכן שישנה הכללה במידת־מה בדברי האוונגליון למרקוס, ש"כל ישראל" נוטלים ידיהם לסעודתם, שכן אנו מוצאים שהיה מי ש"פקפק בטהרת ידיים" ומסורת אחרת המספרת על אדם שלא נהג בנטילת ידיים,⁸⁸ אך אין ספק כי דרך כלל נהגו יהודים ליטול ידיהם לפני האוכל. נטילת הידים באה לשם טוהורה מספק טומאה, ונהגו בה רבים אשר דרך כלל לא הקפידו על הטהורה בכללה. כפי שגראה להלן, היו רבים אשר לא הקפידו על דיני טוהורה לישראלים, שהרי אין מצוה מפורשת בתורה המחייבת ישראלים שאינם כוהנים לשמור על דיני טוהורה; אולם בנטילת ידיים הקפידו, כפי שעולה הדבר מן המסופר אצל מרקוס, לא רק "פרושים", כלומר, אנשים שקיבלו עליהם את דיני הטהורה בשלימותם אלא רבים הקרובים להם. במקור תנאי אחד אנו למדים כי הדרג הנמוך להתקבלותו של אדם ל"חברות" היתה שמירה על טוהורת ידיים ונטילתן, ויכול היה אדם לקבל על עצמו ולהיות נאמן רק על טוהורת ידיים.⁸⁹

האיסיים, הקפדתם לטהורה היתה מרובה. הם טבלו ממש לפני סעודתם,⁹⁰ ואחר נטילת הידים ברכו על הלחם: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם המוציא לחם מן הארץ". הברכה על הלחם היתה למעשה הברכה על הסעודה כולה, שהיתה טפלה ללחם. רק אם נזדמן להם יין, ברכו עליו ברכה מיוחדת.⁹¹ כשאכלו בחבורה, בירך אחד עבור כולם.⁹² בכל המקומות ב'ברית החדשה', בהם מצויים תיאורי סעודה, הברכה קודמת לבציעת הפת,⁹³ כפסק ההלכה בתלמוד;⁹⁴ אם־כי אנו שומעים על נוהג עתיק, לפיו תחילה בצעו את הפת ולאחר־מכן ברכו, ובסעודת ליל פסח הרכיבו את שני המנהגים כאחד: מניח פרוסה בתוך שלימה מברך ובוצע.⁹⁵

את ארוחתם סיימו כברכת המזון. בתקופה, שאנו עומדים בה, עדיין לא היה קיים נוסח קבוע לברכת המזון, ועוד בתקופת האמוראים אומר אחד מהם על ברכה, שבירך רועה אחד כברכת המזון: "ברוך אדון הפת הווי", שיצא ידי חובתו;⁹⁶ אולם כבר בימי הבית מקובל היה שיש לברך שלוש ברכות: ראשונה על המזון, שניה על הברית (תורה וארץ), ושלישית לבניית ירושלים. במקור תנאי אמור, שפועלים העובדים אצל בעל־בית, מסתפקין בשתי ברכות.⁹⁷

כשישבה הבורה שבה לפחות שלוש אנשים, בירך אחד עבור כולם, ולפני ברכת המזון היה מזמן, כלומר, קורא להם לברך, מקבל מהם רשות ומברך בקול בשם כולם.⁹⁸ האדם בירך לא רק בשבתו לארוחתו אלא על כל מאכל ומשקה, בהתאם לתפיסה: "אסור לו לאדם שייהנה מן העולם הזה בלא ברכה".⁹⁹ רעיון זה מוצא את ביטויו במימרות רבות במסורת שבתורה שבעל־פה, וכבר מודגש בסיבילות: "אשרי האיש עלי אדמות, האוהב את האל האדיר ומשבה בטרם יטח ויאכל".¹⁰⁰ כבר בתקופה קדומה למדי בימי בית שני, הורחבה התפיסה של הברכות, ובירכו לא רק על מה שאדם אוכל ושותה אלא אף על כל תופעה מיוחדת ואף על תופעות היום־יום. כבר בן־סירא אומר: "ראה קשת